

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
NOVEMBER 2016

SEPEDI LELEMETLALELETŠO LA PELE: LEPHEPHE I
SEPEDI FIRST ADDITIONAL LANGUAGE: PAPER I

Nako: Diiri tše 2½

100 meputso

HLOKOMELA

1. Lephephe le le na le matlakala a 11. Kgonthišiša gore matlakala a feletše.
 2. Araba dipotšišo ka moka ka Sepedi.
 3. Thoma karolo ye nngwe le ye nngwe letlakaleng le lefsa.
 4. Gore o tle o kgone go kgobela meputso, ngwala ka bothakga o be o beakanye dikarabo tša gago gabotse.
-

POTŠIŠO YA 1 TEKATLHALOGANYO

1.1 Badišiša ditemana tše gore o kgone go araba dipotšišo tša go di latela:

1	Moruti Mokolobetši ga a ka a tshepha seo mahlo a gagwe a ilego a mo laetša sona. O ile a thoma go lemoga le go kwešiša polelo yela ya bagologolo ya gore tswala ga e gane ka gare fela, eupša le ka ntle e tloga e re nnang ya bomantepane. Seemo seo morwedi wa gagwe wa mmamoratwa, Maite, a bego a le go sona, se ile sa mo ripa molomo. Go belega ...!
2	Maite e be e le thagaletswalokgorulane tharing ya Moruti Mokolobetši le Mmamoruti. Maite o rile go hlahlamolla Kreiti ya marematlou ka dinaletšana, a re go rragwe:
"Tate, ke nyaka go ba moprofesa."
"Ke a go kwa Mokgalaka. Bothata e no ba gore šeleng ya go lefela dithuto tša yunibesithi ga e gona."
"Gape ke tšweletše botse."
"Ke tla loga leano ngwanaka. Ke tla yo boledišana le bagolwane ba kereke. Mohlomongwe ba ka thuša. A re tshephe magodimo ngwanaka."
"Ruri nka thakgala kudu ge nka ipona ke le ka fale 'UNIVEN'." Ke Maite a lebeletše rragwe.
"A kgopolo ya gago e sa le yona yela ya go ithutela 'Bachelor of Commerce'?"
"Go ka yona tsela yeo Mokgalaka."
3	Moruti Mokolobetši o ile a atlega go kgobokeletša Maite R3 500.00. Tšhelete ye e be e le ya boingwadišo, dijo le marobalo. Maite o ile a ba yo mašoto ka ge a ingwadišitše, a ba a humana le marobalo hostele. O ile a thoma go nkgišetšana mahwafa le dithuto tše tša yunibesithi. O thomile ka mafolofolo ka lebaka la gore ditsebeng tša gagwe go be go bobola mantšumahlweki ale rragwe a mo laetšego ka ona a gore: "Maite ngwanaka, mo yunibesithing o tletše tikrii e tee fela. Go na le mehutahuta ya ditikrii yeo o tlogo hlakana le yona. Go na le mekgošikgoši ya mathabo ao o tlogo ipona o le ka gare ga ona, eupša o swanetše go ikwešiša le go itlhokomela." Maite o thomile a phela bjalo ka ge a etšwa ka lapeng la thapelo, lapeng la seriti.
4	E rile ge kgwedi ya Hlakola e dumedišana le ngwaga ka seatla se borutho, Maite a thoma go tsefelwa ke menyekeledi ya bophelo bja yunibesithi. O ile a ithuta maphelwana a boithabišo. A ipona a le lefaseng la moswananoši. Lefasana leo ditsebi tša polelo di felago di re ke la maswi le dinose. O tsebe gore Maite ka tlhago ya gagwe e be e se motho wa go hlakahlakana le mathaka le bona boAusi. Ge a be a sa le kua sekontari, rragwe o be a mo nyaka ka lapeng pele ga iri ya bošupa mantšiboeng a letšatši le lengwe le le lengwe. Maite o ile a ipotša gore o humane tokologo ka ge a kgaogane le bophelo bjoo bja bokgoba.
5	Mokibelo wo mongwe Maite o rile a sa tšwele le moisana yo mongwe wa dimpana, rragwe a fihla khamphaseng go tlo mo hlola matsogo. Ee, ke nnete ge go thwe ge o na le lapa, ba ra gona ge o latswa namane yeo e lego ya mmala wa gago. Ge a fihla ka phapošing a hwetša morwediagwe a se gona, go ena le modudišanimmogo wa gagwe fela. Moruti a botšiša gore morwedi wa gagwe o go lefe lešoba. Modudišanimmogo a mmotša gore Maite ga se a mo laela, eupša a ka no ba a ile bokgobapuku ka ge a na le teko bekeng ye e latelago.
6	Moruti Mokolobetši o be a sa le ka fao phapošing ge Maite a mo tlabela lefeela. Go tagwa re a go tseba hle, magagešo. Aowa, e sego ka fao morwedi wa moruti a bego a le ka gona. O be a humane lenaba lela ba le bitšago ntshontle. E be e se sa le go sepela eupša gona go gapa dipudi. Maite o rile go bula lelati la phapoši yeo ya gagwe, a thoma go hlatša a sa lemoge gore rragwe o mo lebeletše.

Phapoši yohle e ile ya šala e re foong! ka monkgo. Mahlatša a bjala le ona ...!
 "Aowi ...! Ke morwediake ...!" gwa realo Moruti wa kholoro.

[E amantšwe go tšwa go; *Tša lefase ga di fele*: M. F. C. Matshela le ba bangwe, 2004: 81–83]

- 1.1.1 Tsopola seema seo se tšwelelago temaneng ya 1 gomme o se hlaloše o be o bolele gore se sepelelana bjang le moko wa sengwalwa se. (3)
- 1.1.2 Mongwadi o šupa eng ge a re Maite ke 'thagaletswalokgorulane' ya moruti le mmamoruti Mokolobetši? (1)
- 1.1.3 Na sereto sa gaMokolobetši ke sefe? Thekga karabo ya gago ka ntlha E TEE. (2)
- 1.1.4 Go ya ka temana ya 2 ke eng seo se ka šitišago Maite go tšwetša dithuto tša gagwe pele? (1)
- 1.1.5 Go tšwa temaneng ya 3, kgetha lentšu leo e lego lehlalosešagotee la 'mahlatse' gomme o le šomiše lefokong la go kwagala go laetša kwešišo ya lona. (2)
- 1.1.6 Hlaloša gore mongwadi o šupa eng ka mmolelwana wo o latelago go ya le ka mo o šomišitšwego mo go temana ya 3; "o ile a thoma go nkgišetšana mahwafa le dithuto tše tša yunibesithi". (2)
- 1.1.7 Fetolela mantšu a a latelago ao a boletšwego ke Moruti Mokolobetši ge a laya Maite go polelotharedi; "Maite ngwanaka, mo yunibesithing o tletše tikrii e tee fela". (2)
- 1.1.8 Go ya ka temana ya boraro hlaloša gore Maite o tšwa lapeng la mohuta mang. (1)
- 1.1.9 Go tšwa temaneng ya 4, anke o hlaloše ka mantšu a gago gore ke ka lebaka la eng Maite a nagana gore o be a phela bophelong bja bokgoba ka gabo. (2)
- 1.1.10 Na o nagana gore ke ka lebaka la eng mongwadi a se a fa modudišanimmogo wa Maite leina? (1)
- 1.1.11 Ke eng seo se ilego sa tšaba Moruti pele a etšwa ka phapošing ya morwediagwe. (1)
- 1.1.12 Mongwadi o be a nyaka go tšweletša kgopolo efe ka tšhomišo ya maswaodikga a "...!" polelong ya Moruti temaneng ya 6? (2)

1.2 Lebelela diswantšho tše di latelago ka šedi gore o tle o kgone go araba dipotšišo:

A

B

Go otlela o nwele.

[Inthanete le boithamelolo]

- 1.2.1 Go ya ka seswantšho sa A, na ke eng seo se ka hlagelago mosepelakadinao ge a ka sepela bošego a se a apara mmala wa go taga? Thekga karabo ya gago. (2)
- 1.2.2 Na kwalakwatšo ye e gašwa ke lefapa lefe la mmušo, le gona le thušana le lekala lefe? (1)
- 1.2.3 Efa mošomo O TEE wa lekala leo. (1)
- 1.2.4 Go ya ka diswantšho tša B kotsi ye e ka be e hlotšwe ke eng? Thekga karabo ya gago ka ntlha E TEE. (2)
- 1.2.5 Fetolela lefoko le le latelago go kganetšo:
"Apara diaparo tša go taga ge o sepela bošego." (1)
- 1.2.6 Efa dintlha tše dingwe TŠE PEDI tšeo di sego gona mo diswantšhong tšeo di ka hlolago dikotsi tša mebileng. (2)
- 1.2.7 Fetolela lefoko le le latelago go lebjale:
"Go otlela o nwele." (1)
- [30]**

POTŠIŠO YA 2 KAKARETŠO

Badišiša temana ye e latelago ka šedi gomme o e akaretše ka **DINTLHA** tše šupa fela. Šomiša dintlha tše mafokong a gago. Nomora mafoko a gago **1–7**. Kakaretšo ya gago e se fete mantšu a 80.

BOITSHEPO

[Inthanete]

Motho ke go itshepa. Go itshepa gore nna ke nna, nka dira, nka kgona ka ge ke le motho bjalo ka mang le mang. Ka ntle le boitshepo bjo, o fetoga lefeelafeela. O bona ba bangwe ba le kaone go go phala, o bona tša ba bangwe ka mehla di phala tša gago. Moya wa boitshepo o swanetše go mela go wena go tloga bjaneng bja gago. Go no ithoboga wa re dilo tše kaone le tše botse ke tša ba bangwe, di swanetše ba bangwe, di lebane ba bangwe e sego nna, ke moka o hwile. O hwile o phela.

Boitshepo ga se boikgogomošo. Boikgogomošo bo šele. Ke bjona re kwago ka bjona nonwaneng ya letlametlo leo le bego le nagana gore le ka bopologa, la šušumoga la be la lekana le poo. Ge motho a ela ditaba le ditiragalo tše hloko, o tla lemoga ka pele gore bontši bja rena, gagolo bana ba thari e ntsho, re hloka boitshepo. Re nagana gore tša ba bangwe ka mehla di kaone go phala tša rena. Taba ye Maisimane ba e bone ba e bitša "*inferiority complex*" ... go no fela o inyatša, o inyeneyefatša, o hunyetše.

Re feletša re le lebelong, re tšhaba, re sa tšhabe selo, re itšhaba rena ka borena ... Ba ba sa kwešišego taba ye, ba gopola gore ge motho a kgala taba ye ya go hlwa o tsošitše lebelo o itšhaba, o ra gore batho e be badulathoko, ba se ithute go ba bangwe, ba se ikamanye le ba bangwe. Kganthe ga go bjalo, ka ge go se motho yo e lego sehlakahlaka.

Modu wa go hloka boitshepo, eka o itsepeletše tabeng ya mmala. Go tloga bonyenyaneng motho o rutwa gore mmala wo moso o na le molato. Bošego ke bjo boso, gomme re rutwa gore ga bo rone nta. Leru le leso le a boifiša. Diabolo yo re kwago ka yena, re botšwa gore ke yo moso. Ke tšona diswantšhokgopolo tše re golago ka tšona mabapi le boso. Ka gona se sengwe le se sengwe se seso, ga se a loka, se a nyatšega, se a nyatšwa. Sekolo sa Babaso ga se sa loka. Kereke ya Babaso ga se kereke ya nnete. Motse wa Babaso ga o na dinyakwa tše di lebanego bophelo bjo bobotse bjo kaone. Maleme a Babaso a tšeelwa fase. Mmala wo moso ga se wona, o phalwa ke wo mošweu le mebala ye mengwe. A re fetoleng megopolo ya rena re lebelele dilo ka leihlo le lengwe. Re se inyatše.

Go itshepa, go ipota, go ithata, le go rata seo o lego sona ... ke seo se hlokegago.

[E amantšwe go tšwa go *Tša lefase ga di fele*: M. F. C. Matshela le ba bangwe 2004: 62–65]

POTŠIŠO YA 3 Sereto seo se sego sa bonwa

Badišiša sereto se se latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo:

Ke lona lerato? – J. S. M. Masenya

Ge ka mpakubu o mpabola mehla le mehla,
Mahlapa ka moka o tšholla pele ga bohle. 2
Wa re ke hwe o khutše,
Wena, wa ntakaletša madimabe wa sekgalela. 4

Go go bona ke a tlatla ka lakalela,
Ke wa geno ke apea go robala ntlwana, 6
Go feta fao lenaba selomakamosela,
O nnyantšhitše monwana ka go nthata le lehung. 8

Dikano o tšere o a ikanolla lehono,
Ka gore o iphethetše molao fela, 10
Wa bolela o sa ikwe di sa tšwe pelong.
A ke lona lerato ge ke bodile mokokotlo? 12

[Inthanete]

[Thagaletswalo 3: S. M. Serudu; 1991: 30]

- 3.1 Ka dintlha TŠE PEDI akaretša moko wa sereto se. (2)
- 3.2 Na go foka moya wa mohuta mang mo seretong se? Thekga karabo ya gago ka ntlha E TEE. (2)
- 3.3 Ngwala tokelo E TEE ya botho go ya ka molaotheo wa naga ya rena yeo seretwa se ka itwelago ka yona. (1)
- 3.4 Bontšha morumokwano woo o tšwelelago temathetong ya mathomo. (2)
- 3.5 Moreti o ra go reng ge a re:
"O nnyantšhitše monwana ka go nthata le lehung"? (1)
- 3.6 Tsopola mothalotheto woo o tšweletšago tšhomišo ya kganetši temathetong ya mafelelo gomme o hlaloše gore o šupa eng ge o šomišitšwe ka tsela ye. (2)

[10]

POTŠIŠO YA 4 Direto tšeo di bonwego

4.1 Badišiša ditsopolwana tša sereto se se latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo:

Wena lebitla – O. K. Matsepe**Pelo o ntlhomola yona mootlwa o se wa e hlaba,**

Ka tša batho ke wena o itemilego.

Ka go swarwa ke tlala neng le neng,

O ntlaba gore se sa felego afa o tseba se le ntshe? 4

Jaa o nwe o khore, ke la mogologolo,

Leo gonabjale ke leo o le phethago;

Mpa ke ngwana e a beelwa, ke la mogologolo,

Leo gonabjale ke le o sa le išego hlogong. 8

Ge tša gago go kgoba e le tše kgobilego –

Ka wena tlala e ka se kgebe segošane,

Mohlala woo ke rena re tla bago ba ba thabilego,

Go bona ge le wena o ehwa la pitšana. 12

Gobane ruriruri ke a go botša –

Ke a rereša, o tla be wa mpotša.

© Can Stock Photo - csp12940297

[Direto tša Sesotho sa Leboa: Prof. D. M. Kgobe, 2012: 44]

- 4.1.1 Na sereto se ke mohuta ofe wa direto? Thekga karabo ya gago ka dintlha TŠE PEDI. (3)
- 4.1.2 Nke o laetše sekapolelo seo sereto se se ithekgilego ka sona. Thekga karabo ya gago ka lebaka la go kwagala go tšwa mo seretong. (2)
- 4.1.3 Motalothenong wa 12 go tšwelela seema. Se ngwale ka botlalo gomme o be o fe tlhalošo ya sona. (2)
- 4.1.4 Nke o hlaloše motalotheno woo o kotofaditšwego go ya ka mo o šomišitšwego mo seretong se. (1)
- 4.1.5 Hlaloša mošomo wa leswao le (–) leo le šomitšwego motalothenong wa 9 le wa 13. (1)
- 4.1.6 Tsopola mohlala wa tšhomišo ya sešura seretong se gomme o be ofe mohola wa sona. (2)

4.2 Badišiša setsopolwana se se latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo:

O ntirile lekgowa – V. M. Lebepe

- O ntirile lekgowa la gago,
- O ntirile motlišaodutše wa gago,
- O ntirile lekgoba,
- O ntirile seepamokoti sa gago,
- O ntirile Maditsi wa boMaditsi
- O ntirile setholwane sa gago,
- O ntirile nkokoi ya 'rato la rena.

[Inthanete]

Ge ke go fa tšie o kuka nko,
 Ge ke go fa ntsho ya mathudi o kuka magetla.
 O rata manongonongo matšhatšhakhura,
 O rata matsaka a Ratsaka,
 Ke kodumetše ke epa mokoti,
 Ke go phuphumiša ka swikatshipi la ramošweu,
 O ntirile lekgowa la gago.

O ntirile sepanakarikana sa gago,
 Dipute ke go fa phamphamadiba,
 E le ge ke ageletša motšhidi wa tšhidi,
 Le ge ke ratharatha bjalo ka thaga,
 Le ge ke emaema,
 Le ge ke itlhoba boroko,
 O sa ntše o tepelela.

Ge ke ntšha la mohlagare o a myemyela,
 O bjalo ka lebotlana le anywa lešokotšo,
 Ge ke go swara ka ditsebe o nganga molala,
 O rata fela ge ke kgoboketša mokgobo wa gauta,
 O rata fela ge ke tliša silibera,
 O thaba ge ke tliša taamane,
 O namela thaba ge ke tliša koporo ...

[Direto tša Sesotho sa Leboa: Prof. D. M. Kgobe, 2012: 61]

- 4.2.1 Tsopola poeletšothomi ya sekafoko yeo e tšwelelago temathetong ya mathomo. Efa mohola wa yona. (2)
- 4.2.2 Na go retwa eng mo seretong se? Thekga karabo ya gago ka ntlha E TEE. (2)
- 4.2.3 Ka dintlha TŠE THARO hlaloša molaetša wa sereto se.
- (a) Teori (1)
- (b) Dintlha (3)
- 4.2.4 Na dipute ke eng? (1)

[20]

POTŠIŠO YA 5 THUTAPOLELO

5.1 Lebeledišiša diswantšho tše tša ka tlase gomme o arabe dipotšišo tša go di latela:

1. Pula e gana go na. Komelelo e iphile maatla mola ka go le lengwe phišo e gaketše. Ruri leruo la rena le tlo hwa ka tlala.

2. Ke gona ke lemoga bohlokwa bja meetse. Re swanetše go a hlokomela.

3. Ka ntle le temo re ka se kgone go phela. Diyo ka moka di tšwa temong. Gantši bafsa ga ba e šetše.

[Inthanete le boithlamelo]

- 5.1.1 Tsopola mohlala wa lekopanyi puduleng ya 1 gomme o le šomiše bjalo ka lešupi lefokong la go kwagala go laetša kwešišo ya lona. (2)
- 5.1.2 Ngwala mohuta wa leina le 'tlala' leo le šomišitšwego puduleng ya 1. Thekga karabo ya gago. (2)
- 5.1.3 Puduleng ya 3 go tšwelela kgethologanyo. Hlaloša gore e tlišwa ke eng. (2)
- 5.1.4 Tsopola mohlala wa lešala rui poduleng ya 1. (1)
- 5.1.5 Efa mohlala O TEE wa leruo leo go bolelwago ka lona puduleng ya 1. (1)
- 5.1.6 Hlaloša mohola wa moselana woo o kotofaditšwego mo puduleng ya 3 o be o fetolele lentšu leo go lediri. (2)

- 5.1.7 Šomiša lediri le le thaleletšwego ka mo puduleng ya 3 bjalo ka lethuši lefokong la go kwagala. (1)
- 5.1.8 Go ya ka kgopolo ya gago go ka dirwa eng gore re seketše meetse? Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 5.1.9 Ngwala, modirišo wo o tšwelelago mo lefokong leo le kotofaditšwego mo puduleng ya 2. (1)
- 5.1.10 Pudula ya 2 e fapana le tše dingwe bjang? (1)

5.2 Badišiša temana ye e latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo:

Bapedi ke batho ba go ba le ditalente tša go fapana. Ba itlhamela mešomo ka direkoto, bokgabo, dikgabišo, mmimo wa setšo le ditiragalo tša sefaleng. Ke batho ba go rata tlhago kudu. Ba phela ka go šomiša mešunkwane go thibela malwetši le go dira gore mebele ya bona e dule e **phetše** gabotse. Ba phethagatša le le rego thibela malwetši e phala kalafo.

- 5.2.1 Ngwala lefoko le le thaleletšwego ka polelotirišwa. (2)
- 5.2.2 Tsopola leadingwa gomme o ngwale lentšu la maleba la Sepedi sebakeng sa lona. (2)
- 5.2.3 Lentšu le le kotofaditšwego ke learogi. Dumela goba o ganetše ka lebaka la go kwagala. (2)
- 5.2.4 Ngwala lentšu le "mešunkwane" ka botee o be o le šomiše lefokong la go kwagala go laetša kwešišo ya lona. (2)
- 5.2.5 Šomiša lentšu le "phala" lefokong la go fapana le ka mokgwa woo le šomišitšwego ka gona ka mo godimo go laetša ditlhalošo tša go fapana. (1)
- 5.2.6 Tsopola mohlala wa leitiri mo temaneng ya ka godimo gomme o le fetolele go ledirani. (2)

5.3 Tsinkela temana ye e latelago gomme o e phošolle:

Dipoelo tša ngwaga wo ebile tša katlego go feta tša ngwagola. Tša go se tlhokomele dipuku di fitile. Batho ba nyaka boka moso bja go phadima.

(4)
[30]

Palomoka: 100 meputso